

Ciril
Zlobec

Deset let pozneje

Nobenega dvoma ni: težko bo in še težje, saj vse kaže, da se doslej s težavami nismo spopadali zato, da bi jih odpravili, ampak smo šli skozi, da nas ne bi ohromilo malodušje, ko se bomo srečevali — in zdaj se že srečujemo — z novimi in večjimi težavami. Ali samo s ponavljajočimi se in večjimi zato, ker je naša utrujenost večja? Ker je naša izkušnja izpodjedena, torej ne več dovolj trdna, da bi se

oprli nanjo? — In vendar je prav, da se kritično, čeprav s temnim pogledom, ozremo po času, ki prihaja, in vidimo, s kakšnimi poškodbami in s koliko ran se bomo prebili skozenj. Leto, ki smo se pravkar poslovili od njega, je izvajalo iz nas toliko nezadovoljstva, da zanj ne moremo kriviti samo svoje občutljivosti v zadevah kulture, temveč gre iskati tudi objektivne razloge zanj.

Z letošnjim letom, prvim v novem srednjeročnem obdobju in hkrati prvim v novem desetletju, ki mu futurologi vseh vrst in področij že vnaprej odrekajo vsakršen hrabrilni prilastek, se sklepa tudi prvi decenij, odkar je slovenska kultura samoupravno organizirana, opravljen je torej razviden kos poti, ki se nam danes kaže težja kot takrat, ko smo stopili nanjo, pripravljajoč drug drugega, da bo poslej težav manj in mnogo več zanosa. Ko smo pred desetimi leti ustanovili kulturne skupnosti, republiško in občinske, smo bili skoraj prepričani, da ne bomo združevali samo sredstev, ampak tudi programe, kot smo takrat govorili, in uveljavili tudi v kulturi svobodno menjavo dela, ki naj ne bi bila samo nov odnos med »izvajalci« in »uporabniki«, ampak predvsem nova kvaliteta kulture same, njena plodna disperzija iz ustanov v množice in njeno ponovno vračanje, obogateno z voljo in potrebami množic, pa tudi z navdihom množic, spet v ustanove, kakor in posameznikom, ki sta jim kultura in umetnost poklic, toda ne iz hruhorstva, ampak zaradi diktata ustvarjalnega talenta.

Kdo je pri nas danes s kulturo zadovoljen? Slišati je predvsem glas delavcev v kulturi — in ta se ne oglašja s toplino, ne izžareva ponosa nad svojim statusom; tudi cena kulturne ustvarjalnosti na trgu svobodne menjave dela ne raste v skladu z atraktivnostjo drugih dobrin, le z dvema odstotkoma se kaže ta javni interes na knjižnem trgu, kot pred desetimi leti, stagnacija torej, neodstranjen zatik v razvoju. Najbrž pa smo se preprosto zmotili, ko smo skoraj vse, vsekakor pa preveč pričakovali od same organiziranosti v kulturi, manj pa mislili na ugodno vzdušje, ki ustvarjalnost spodbuja. Očitno smo se prehitro pustili zapeljati nekaterim preveč poenostavljenim paralelizmom z drugimi področji in menili, ne samo da je mogoče, ampak

nujno vse vnaprej predvideti, načrtovati, pretehtati in izmeriti. Do podrobnosti smo razčlenili našo kulturno zgradbo, občinam naročili, da ustvarjajo občinsko, regijam regijsko, republiko nacionalno kulturo. Ko pa smo se namenili, da bomo zgradbo spet sestavili, da naj občinska sega tudi v nacionalno in naj nacionalna kultura oplaja občinsko, in ugotovili, da je tudi to stvar organiziranosti, zakonov (tudi te imamo), je nenadoma zmanjkalo denarja in — kot se zdi iz razpoloženja v kulturnih skupnostih — prav tistega denarja, ki naj bi omogočil ta pretok. Od tu dalje smo potisnjeni v čisto navaden boj za obstanek: občina, da ohrani, kar si je z muko priborila; nacija, da izterja iz praznih občinskih blagajn vsaj toliko, da ne zdrkne pod tisti minimum, ki nam še zagotavlja kulturno podobo.

Z vso resnostjo je namreč mogoče postaviti vprašanje, ali sploh še premoremo slovensko kulturno zavest, tisti sicer neopisljivi, pa vendar jasni občutek, da smo narodna in družbena skupnost in da moramo neprestano ustvarjati iz sebe tisto, kar to skupnost povezuje, jo z dostojanstvom predstavlja predvsem v naših lastnih očeh, je, skratka, naša celostna podoba (civilizacijska, kulturna, npravstvena) in naša odgovorna zavezanost tej podobi. (»O, da mi je priti do svoje podobe, / i meni i tebi, narod moj!« O. Župančič). Namreč: ta strah pred materialno kulturno eksistenco nas nevarno odvraca od te župančičevske in naše podobe, do katere smo se že dokopali in ne bi bilo prav, če bi se nam zdaj zameglil pogled nanjo. Ta podoba, ki ni le pesniška vizija, ampak narod in družbo določujoča zavest, ni konstanta, ki se ne bi mogla zamajati. In prav živosti in kohezijske moči te podobe ni mogoče ne zahtevati, ne načrtovati, ne organizacijsko opredeliti. Z njo je preprosto tako, da je ali pa je ni. In zdaj, se mi zdi, smo v položaju, ko ne vemo čisto zanesljivo, ali je še ali je že več ni. Vsekakor pa je med nami mnogo takih pojavov, ki takšno zaskrbljenost zanjajo pogojujejo.

Pa bodimo optimisti: recimo, da je slovenska kulturna zavest (ki je tudi narodna in družbena) le nekoliko bolj labilna. In če je tako, so za to kakšni razlogi? Ostanimo pri objektivni plati, pri nekaterih svojevrstnih paradoksih našega razvoja: v okviru usmerjenega izobraževanja pravkar ustanovljamo posebno kulturno smer (PISK), hkrati pa že zdaj ne vemo, kako zaposliti vse številnejše diplomante tistih fakultet in akademij, kjer se po pravilu vzgajajo prav za delo v kulturi — kulturni trg se že srečuje s ponudbo mezdne delovne sile, kajpak, v popolnem nasprotju z vizijo o svobodni menjavi dela na področju kulture; gledališča naj bi pogosteje gostovala — stabilizacijski predpisi pa jim, v dobršni meri, tako dejavnost preprečujejo; založbam svetujemo, naj povečajo svoje naklade, šolske knjižnice in knjižnice po drugih ustanovah (kolikor sploh še obstajajo) pa so prisiljene omejevati odkup; revije in časopisi naj bi svojo ekonomsko osnovo utrjevali tudi s povečanjem naročniških vrst (ali s tem vsaj osmišljali svojo dejavnost), pa so po šolah, ustanovah, društvih, družbenopolitičnih organizacijah ravno revije in časopisi prvi na seznamu, ki jih je treba, iz stabilizacijskih razlogov, drastično skrčiti; tudi delavski abonmaji v gledaliških kažejo v zadnjem času isto tendenco; zakon za založništvo predvideva primernejše honorarje pisateljem, stabilizacijski zakon jih izrecno prepoveduje; občine naj bi širokosrčneje odvajale svoj vzajemni dinar za potrebe nacionalne kulture (in manj razvitih), pa ne razklenejo dlani (razen

ko so v to prisiljene), saj marsikje s sredstvi, ki jih imajo na razpolago, komaj še vzdržujejo svojo organiziranost.

Prostorske investicije v kulturi, bolj radikalno kot na drugih področjih, so skoraj zamrznjene. To je v sedanjem stanju razumljivo, težko pa je razumeti na primer takšne situacije, ko je bila neka ustanova vendarle zgrajena in je že tudi uveljavila večjo dejavnost, pa se mora zdaj vrniti v finančni okvir iz leta 1979, kar pomeni takojšnjo ukinitve nekaterih dejavnosti (včasih prav tistih, zaradi katerih je bila, recimo, neka knjižnica zgrajena), ali zmanjšanje števila tistih, ki so bili pred kratkim poklicani vanjo, da v njej združujejo, kot pravimo, svoje delo.

V teh paradoksih, ki so zakonit pojav našega razvoja, vidim enega temeljnih vzrokov za najrazličnejše motnjave v naši kulturi, pa tudi v naši kulturni zavesti. Ko smo — ostanimo pri zadnjem desetletju — razpravljali o kulturi kot o prvini, ki pomembno določa socialistično družbo, smo forsirano širili njene okvire, množili njene poligone; ob misli na stabilizacijo pa jo zdaj vse bolj zaskrbljeni odkrivamo v območju potrošnje in jo skušamo »obrzdati« prav na tisti ravni, na kateri bi na drugih področjih radi dosegli večjo dinamiko: na ravni produktivnosti dela. Kajpak: lastimo si to pravico, da tudi delo v kulturi imenujemo delo. Z drugimi besedami povedano: »dobro bi bilo«, če bi pisatelji manj pisali, prevajalci manj prevajali, gledališča pripravila manj predstav, slikarji bili manj vneti za razstave, glasbeniki za koncerte, itd. itd.

Ali ni, kar je značilno, že zdaj čutiti na primer pri Domu Ivana Cankarja, ki se šele odpira svoji (in naši skupni, slovenski) kulturni funkciji, neko nelagodnost, ki mnoge ustanove in posameznike bega, v vsakem primeru pa hromi prav našo kulturno zavest, ki ni ravno trdna (če ni že izhlapela v nas)? Zgradili smo ga s prepričanjem, da nam bo v ponos (najbrž ne predvsem kot zgradba), bil naj bi torej predvsem dom v najčistejšem pomenu besede, topel dom, ki naj bi pod svojo streho, sočasno in množično, manifestiral vso kompleksnost slovenskega kulturnega in umetniškega izraza, hkrati pa bil tudi praktični kriterij za najvišjo kakovost naše kulturne ustvarjalnosti. Pa že zdaj, kot rečeno, nelagodnost, saj ne vemo, kako bomo njegovo dejavnost financirali: z odvzemom dela sredstev drugim, ki že zdaj ne vidijo izhoda iz svoje stiske, ali z dodatnim prispevkom iz »drugih« virov, ki tako očitno presihajo, da si ob njih v prihodnjem srednjeročnem obdobju ne bomo mogli gasiti svoje žeje . . . in vendar je bil prav ta dom načrtovan kot hrabrilni izziv kulture naši potrošniški mlačnosti, pospeševal naj bi sintezo naših (tudi po nepotrebnem) razkropljenih ustvarjalnih moči in dejavnosti, bil naj bi, ne nazadnje, naša živa kulturna zavest. Človek se ne more znebiti vtisa, da so ga ponekod, v naši najvišji družbeni pameti, razumeli preveč dobesedno kot spomenik (komu? Cankarju najbrž ne), ki ga z več ali manj estetske sreče postaviš in — pozabiš nanj. (In prav ta trenutek, ko to pišem, telefonski klic iz Kopra: »Načrt za obnovo našega gledališča je propadel. Za to se moramo zahvaliti, kot pravijo tu, velikemu bratu (Cankarjevemu domu) iz Ljubljane, ki se že ravna po starem pregovoru: pojejva najprej skupaj tvojo zemljo, potem pa vsak svojo.«)

Kljub anekdotičnosti zgornjega oklepaja so stvari vendarle na moč resne: znašli smo se v položaju, ko napolj lačni za isto skledo že obtужujemo drug drugega, kdo globlje iz nje zajema. Takšno občutje seveda ne more voditi k nikakršni skupni kulturni volji in ne more biti osnova za

trdno kulturno zavest, ki jo slovenski narod in družba, kljub drugačnemu mnenju nekaterih, še zmerom potrebujeta. V stanju, v kakršnem smo že in v katerega bomo še globlje zašli, se kultura kaže kot družbeno breme, kot nenasitna potrošnja, kot dejavnost »zunaj interesa delavskega razreda«, ki ni nikoli z ničemer zadovoljna. Ne samo, da je takšen vtis možen, celo neizogiben je, če pa se tako imenovana kulturna sfera (tudi zelo nespretno) vse bolj glasno javno prepira, kako da družba vse bolj mačehovsko z njo ravna. Tako se nehote vzpostavlja antagonizem med »družbo« in »kulturo« v času, ko že dolgo ne bi več smeli ne o eni ne o drugi razpravljati ločeno. Pa vendar: že nekaj časa smo priče delu naše publicistike (Tribuna), ki si na vse kriplje prizadeva, da bi kulturo prikazal kot samostojno, od vsega drugega ločeno kategorijo (ne dela, dejavnosti ali česa podobnega) nekakšne nepotrebne navzočnosti v družbi, navzočnosti, ki da ima predvsem eno lastnost: nepomirljivo nesoglasje z delavskim razredom. Gre že za pravo šolo sovraštva, pri kateri je osovraženi predmet zmerom in samo kultura. To ugotovitev, ki sama po sebi ni nova, zapisujem samo zato, ker se bojim, da je v usodi slovenske kulture tega trenutka marsikaj takega, kar jo proti njeni volji in njenemu bistvu kaže v luči, ko ni podobna duhovni vrednoti in ne dovolj privlačna, da bi lahko funkcionirala kot vseslovenska kulturna zavest.

Ta zapis ob sklenjenem prvem desetletju kulturnih skupnosti na Slovenskem in na začetku novega desetletja, ki najbrž ne bo poimenovano po brezskrbnosti in strpnosti, želi le opozoriti na nekatere vozle naše kulturne specifike, ki v tem trenutku bolj upravičeno zbujejo zaskrbljenost kot optimizem. Deset let rastoče perfekcije v organiziranosti kulture ni prineslo, če naj uporabimo ekonomski terminus, večjega izkoristka v končnem (kulturnem, umetniškem) rezultatu, kljub velikim naporom, kljub naravnost velikanskemu angažiranju človeških energij, pogostoma odtegnjenih ustvarjalnemu delu. Razumno je najbrž mnenje, lahko bi rekli tudi spoznanje, da bo vse bolj potrebno — poleg organiziranosti, ki je pri sedanji razvejanosti kulturnih dejavnosti neizogibna in smiselna — vse več pozornosti posvečati zapletom, ki nastajajo v odnosih med posameznimi področji in v odnosu, vsiljenem in škodljivem, med kulturo in vsem tistim v družbi, ki jo pomembno določa, a se ne prišteva za njen del.

Vsekakor pa nobena pot, ki prikazuje kulturo samo kot potrošno prvino v družbi, kakor tudi ne tista, ki upodablja kulturo kot zadevo javnega sovraštva, ne more odpraviti zagate, ki je, hočeš nočeš, vendarle skupna tako tistim, ki o sebi in svojem delu menimo, da živimo znotraj kulture, kot tistim, ki od zunaj s prezirom gledajo nanjo.